

PROBLÉM ANALÝZY INTERMETALICKÝCH SLOUČENIN V SYSTÉMU Nb-Sn ELEKTRONOVÝM MIKROANALYZÁTOREM

FRANTIŠEK KRÁLÍK, Bratislava

Příprava supravodivých slitin nutně vyžaduje i kontrolu jejich chemického složení. K analýze supravodivých povlaků, nanášených na vhodnou podložku, je výhodné použít elektronový mikroanalýzátor. Bohužel v případě systému Nb-Sn je rentgenová spektrální analýza ztížena experimentálními podmínkami.

Naším úkolem je ukázat na fyzikální podstatu těchto obtíží při stanovování složení intermetalických fází v systému Nb-Sn pomocí elektronového mikroanalýzátoru a udat nejvhodnější způsob provázení uvedené analýzy.

TEORETICKÝ ROZBOR

Primární rentgenová spektrální analýza nezná přesné analytické vyjádření emisní funkce a je proto relativní metodou vyžadující potřebu vhodných standardů. Protože emise ze standardu se obecně liší od emise z vyšetřovaného vzorku, je potřebné zavádět příslušné korekce na daný fyzikální jev, jako je zpětný rozptyl elektronů, absorpce, fluorescence apod. Čím menší budou hodnoty korekčních parametrů, tím snadnější a experimentálně přesnější bude příslušná analýza, protože žádána korekční charakteristika není přímková. Při našem vytyčeném úkolu je situace o to složitější, že zde dosud není po ruce spolehlivý rovnovážný diagram Nb-Sn a příprava vhodných standardů z tohoto důvodu je nedostupná.

Předpokládá se [1], že v systému Nb-Sn existuje řada intermetálních forem, jako jsou: Nb_3Sn , Nb_3Sn , Nb_2Sn , Nb_3Sn_2 , Nb_2Sn_2 , Nb_3Sn_2 , z nichž některé ani nemusí patřit do rovnovážného diagramu. Při analýze uvedených fází máme u dnešních elektronových mikroanalýzátorů možnost volby těchto spektrálních čar: $NbK\alpha$, $NbL\alpha$, $SnL\alpha$; přitom nedostupnost vhodných standardů nutí nás použít čistých kovů Nb a Sn. Za takových okolností je zvláště potřebné respektovat odehlný mechanismus emise ve standardu a ve vzorku a použít vhodných relací přihlížejících k této skutečnosti.

Označíme-li symbolem $I(AK\alpha)$ intenzitu záření AK emitovaného čistým

kovem A a $I_{AK\alpha}$ intenzitu téhož záření emitovaného za týchž excitačních podmínek sítinou $A-B$, potom experimentálnímu měření je přístupný poměr:

$$\frac{I_{AK\alpha}}{I(AK\alpha)} = k_A.$$

Vztah mezi neměřenou koncentrací k_A a skutečnou koncentrací c_A je s ohledem na korekci na zpětný rozptyl elektronů, fluorescenci a absorpci vyjádřen relací [2]:

$$k_A = c_A \frac{R_{AB}}{R_A} (1 + \alpha) \frac{f(\chi)_{AB}}{f(\chi)_A}, \quad (1)$$

kde R — faktor zpětného rozptylu, α — příspěvek od fluorescence a $f(\chi)$ — funkce* udávající poměr intenzity dané spektrální čáry, když se uvažuje absorpce, ku intenzitě téže spektrální čáry, kdyby nebylo absorpce za jinak stejných excitačních podmínek. Uvedená relace zůstává v platnosti i v případě spektrální čáry $L\alpha$. Podobně tvar relace (1) zůstává bez změny, použije-li se za standard místo čistého kovu vhodná intermetalická sloučenina.

HODNOCENÍ KOREKCE U SYSTÉMU Nb-Sn

Aplikujeme nyní relaci (1) na jednotlivé v úvahu přicházející intermedie formy systému Nb-Sn, a to pro spektrální čáry NbK α , NbL α , SnL α . K danému účelu pro funkci $f(\chi)$ použijeme Philibertův analytický výraz [2]:

$$\frac{1}{f(\chi)} = \left(1 + \frac{\chi}{\sigma}\right) \left(1 + \frac{h}{1+h} \frac{\chi}{\sigma}\right),$$

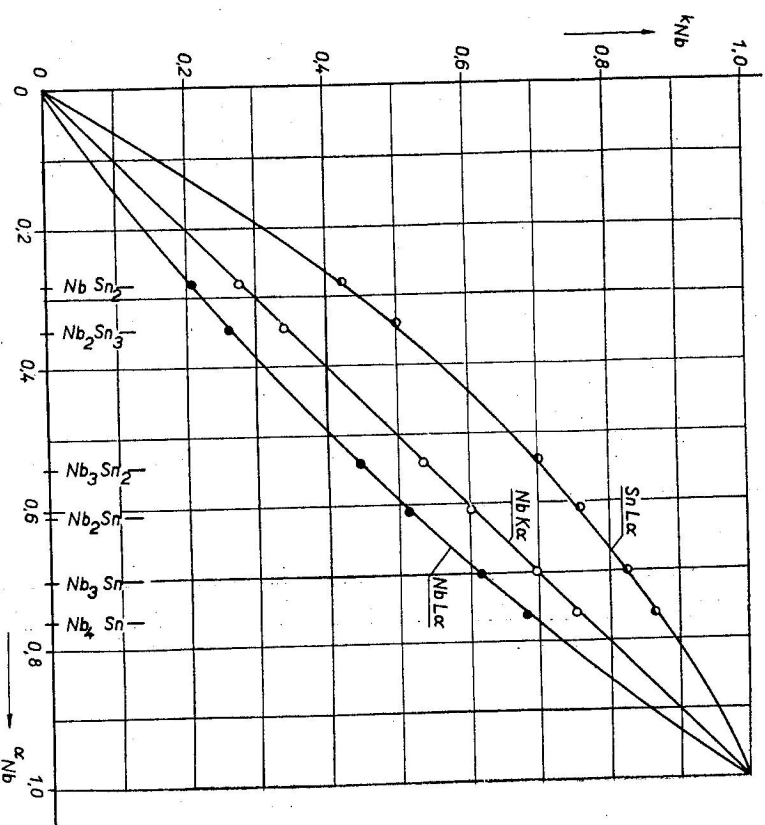
kde $h = 1, 2, \frac{A}{Z^2}$; $\chi = \mu \cdot \text{cosec } \psi$; σ — Lenardův hmotový absorpční koeficient pro elektronové záření, A — atomová hmotost, ψ — výstupní úhel rentgenového záření směřen k spektrografu, μ — hmotový absorpční koeficient, Z — atomové číslo prvku. Počítáme-li tyto veličiny pro danou intermetalickou sloučeninu, platí: $Z = \sum_j c_j Z_j$; $h = \sum_j c_j h_j$; $\mu = \sum_j c_j \mu_j$, kde c_j je koncentrace j -té složky v sloučenině.

* Po matematické stránce funkce $f(\chi)$ se zavádí pomocí funkce $F(\chi)$, která je obrazem originálu (univerzální emisní funkce) $\Phi(gx)$ v Laplaceově integrační transformaci. Přitom $f(\chi) = \frac{F(\chi)}{F(0)}$.

Pro ocenění fluorescenčního příspěvku α volně jednoduše Birksem [3] navržený poloempirický výraz:

$$\alpha = 0,6 E_{AB} \frac{\mu_A(BK\alpha)}{\mu(BK\alpha)} \left(\frac{V - V_B}{V - V_A} \right),$$

kde E_{AB} je excitační účinnost. Hodnoty R_A , resp. R_{AB} odečteme z tabulek [4]. Předně třeba uvést, že všechny korekční faktory uvedené v relaci (1) závisí na volbě urýchlovujícího napětí V . Pro jednodušost volme toto napětí $V = 25$ kV. Protože excitační potenciály pro série K a L u prvků Nb a Sn jsou postupně 19; 2,7; 29 a 4,5 kV, vidíme, že při volbě spektrální čáry NbK α a NbL α je fluorescenční příspěvek α prakticky nulový ($E_{AB} = 0$) a fluorescence přichází do úvahy jediné v případě spektrální čáry SnL α , kdy $E_{Nb, Sn} = 0,03$. Nu-

Obr. 1.

Tabulka 1

Fáze	Z	$\frac{A}{Z^2}$	Pro emisi Sn $L\alpha$				Pro emisi Nb $K\alpha$				Pro emisi Nb $L\alpha$				Celková korekce		
			$\frac{R_{Nb-Sn}}{R_{Sn}}$	h	z	$\frac{f(x)_{Nb-Sn}}{f(x)_{Sn}}$	$\frac{R_{Nb-Sn}}{R_{Nb}}$	h	z	$\frac{f(x)_{Nb-Sn}}{f(x)_{Nb}}$	$\frac{R_{Nb-Sn}}{R_{Nb}}$	h	z	$\frac{f(x)_{Nb-Sn}}{f(x)_{Nb}}$	pro emisi Sn $L\alpha$	pro emisi Nb $K\alpha$	pro emisi Nb $L\alpha$
			R_{Sn}														
Nb ₂ Sn	43,2	0,0532	1,0120	0,120	3670	0,5559	0,9965	1,413	100	0,9991	0,9935	0,102	2934	0,9050	0,5653	0,9956	0,8991
Nb ₂ Sn	43,7	0,0528	1,0107	0,119	3505	0,5770	0,9954	1,401	104	0,9990	0,9922	0,101	3025	0,8857	0,5867	0,9944	0,8788
Nb ₂ Sn	44,6	0,0521	1,0080	0,117	3238	0,6143	0,9942	1,383	110	0,9980	0,9896	0,100	3173	0,8547	0,6241	0,9922	0,8458
Nb ₂ Sn ₂	45,2	0,0516	1,0067	0,116	3037	0,6447	0,9919	1,369	115	0,9970	0,9883	0,099	3284	0,8333	0,6557	0,9889	0,8236
Nb ₂ Sn ₂	46,9	0,0501	1,0040	0,113	2465	0,7463	0,9908	1,330	130	0,9970	0,9870	0,096	3600	0,7770	0,7627	0,9878	0,7669
Nb Sn ₂	47,5	0,0496	1,0027	0,112	2285	0,7825	0,9896	1,318	135	0,9960	0,9870	0,095	3700	0,7610	0,8012	0,9856	0,7511

merické vyhodnocení zbyvajících korekčních faktorů na absorpci a zpětný rozptyl elektronů je provedeno pro jednotlivé kovové sloučeniny v tab. 1. Pro názornost je na obr. 1 vynesena závislost k_A na c_A pro jednotlivé spektrální čáry. Vidíme, že nejmenší korekce se vyžaduje při volbě spektrální čáry NbK α , a to v celém sledovaném rozsahu koncentrace. Pro neexaktnost korekčních činitelů možno soudit, že i chyba v stanovení hledané koncentrace dané složky vyšetřovaného systému bude narůstat s velikostí korekce. Mimoto spektrální čáry SnL α přísluší krajní poloha spektrogramu, kde jeho citlivost je značně snížena a intenzita spektrální čáry L α je zhruba 5-krát menší než K α .

Za takových okolností jeví se přirozeně nejvhodnější používat k dané analýze spektrální čáru NbK α . Bohužel nová délka této čáry ($\lambda = 0,75 \text{ \AA}$) přísluší druhé krajní poloze spektrogramu, pro kterou je analyzátor spolu s detektorem tak blízko bodového zdroje emise rentgenového záření, že existuje možnost přímého vstupu části záření ze zdroje do detektoru. To se projevívá značným vstoupením hladiny šumu, a tedy poklesem J spektr. čára. Řešení měřeného poměru $\frac{I}{I_{\text{šum}}}$.

Řešení není ani výměna analyzátoru (kryстал SiO₂, resp. LiF) za kryстал s větším braggovským úhlem pro spektrální čáru NbK α , protože se tím dosáhne snížení rezoluce analyzátoru. Tak např. u kryystalu SiO₂ pro (10.1) je $W = 15''$ a pro (13.0) je $W = 5''$.

Přistoupili jsme proto k druhé možnosti, tj. k omezení přímého vstupu

rentgenového záření do detektoru, a to pomocí olověné clony vhodné vložené mezi bodový zdroj rentgenového záření a analyzátor. (U mikroanalyzátoru GAMECA se k tomuto účelu výhodně hodí prostor beryliového okénka, oddělující hlavní kolonu přístroje od spektrogramu.) V případě spektrální čáry NbK α jsme pro poměr $\frac{I}{I_{\text{šum}}}$ dosáhli zvýšení o 32 %. Podmínkou ovšem zůstává přesné nastavení spektrogramu na maximum spektrální čáry a správné odečtení hladiny pozadí příslušící poloze této čáry. Po metodické stránce přípravy povrchu vzorku ukázalo se dále potřebným vyšetřovaný povrch zbarvit filmem po anodické oxydaci, což souhlasí se zjištěním Rosenbaum a Schadlera [1].

Protože korekční křivka na obr. 1 pro NbK α se těsně přimyká ideální závislosti $k_A = c_A$, znamená to, že v daném koncentračním rozsahu volba čistého Nb, resp. kteréhokoli z uvažovaných intermedieárních fází bohatých na Nb je vhodným standardem.

ZÁVĚR

Byly vysvětleny nejvhodnější experimentální podmínky při analýze intermedieárních fází v systému Nb-Sn elektronovým mikroanalyzátozem. Ukázalo se, že nejmenší korekce přísluší spektrální čáře NbK α . Při volbě této spektrální čáry možno i čistý Nb vzít za výhodnější standard, protože výsledná korekce je menší než 2 %. Použitím olověné clony lze dosáhnout účelného zvýšení poměru $\frac{I}{I_{\text{šum}}}$, potřebného k dané analýze.*

LITERATURA

- [1] Rosenbaum H. S., Schadler H. W., *Symposium the Electron Microprobe*. J. Wiley, New York 1966, 512.
- [2] Králík F., *Kovové materiály*, v tisku.
- [3] Birks L. S., *Electron Probe Microanalysis*. Interscience Publ., New York 1963.
- [4] Theisen R., *Quantitative Electron Microprobe Analysis*. Springer, Berlin 1965.

Došlo 12. 7. 1966

Ústav fyziky kovov SAV,
Bratislava

* Uvedený příspěvek vznikl z požadavku Elektrotechnického ústavu SAV na mikroanalýzu supravodivých povlaků. Za podnět k této práci dovoluje si autor vedení ústavu touto cestou poděkovat.

THE PROBLEM OF INTERMETALLIC COMPOUND ANALYSIS
IN Nb-Sn SYSTEM
BY ELECTRON MICROPROBE ANALYSER

František Kráčík

The most suitable experimental conditions for analysis of intermetallic phases in Nb-Sn system by electron microprobe-analyser were explained. It was shown that the smallest correction corresponds to the NbK α line. When selecting this spectral line, it is also possible to regard the pure Nb to be a satisfactory standard, as the resultant correction is smaller than 2 per cent. It is possible to obtain an appropriate increase of $\frac{I_{\text{spectral line}}}{I_{\text{noise}}}$ ratio, necessary to the analysis, by means of lead slit.